

Aspekty současného soukromého podnikání na venkově

Aspects of Contemporary Private Business in Rural Area

Gabriela Pavlíková

Adresa autora:

Ing. Gabriela Pavlíková, Sociologická laboratoř, KHV, ČZU, Kamýčká 129, 165 21 Praha 6 – Suchbátka, Česká republika, e-mail: pavlikova@pef.czu.cz

Summary

In the beginning of 1990's, after the period of socialistic command economy, capitalism entered our economy together with the possibilities of private business and private ownership. The process of privatization began and also there appeared space for private initiatives. For the citizens of the Czech Republic therefore arose new chances and possibilities of work engagement (alternative solution of unemployment).

However, the situation in our country in that time had been quite difficult from the standpoint of private business because it was needed to revise and create new statutory regulations, which would specify the conditions in this area. Therefore legislative and legal framework was created and passed in very short time, which laid down the rights and duties of individual legal person.

Currently, we often encounter the opinion that this system is difficult to understand, even confusing and very complicated for the citizens. This problem is, along with personal attitude (indolence, reluctance to change life stereotypes) and lack of financial means, one of the chief factors influencing the decision whether to start up a business.

Realization of business activities is more complicated, in some regards, in rural areas than in cities. In the beginning, the choice of right area of business has the key role. Other factors, which cannot be disregarded by any entrepreneur are financial resources (the possibilities of acquiring a bank loan), good business project, local conditions, competition, marketing of the products, advertisements, etc.

The paper presents the opinions, attitude and data acquired by the analysis of quantitative research among young entrepreneurs in South Bohemia. It explains important aspects of problems of private business in Czech rural area. It also presents characteristics of a typical private entrepreneur in this region.

Anotace

Na počátku 90. let, po období socialistické direktivní ekonomiky „vtrhl plnou silou“ do našeho hospodářství reálný kapitalismus, spolu s možností soukromého vlastnictví a samostatného podnikání. Započal jednak proces privatizace státních podniků, ale také se objevil prostor pro vytváření soukromé iniciativy. Pro obyvatele České republiky tak vznikly nové možnosti a východiska řešení jejich pracovního zapojení (alternativa řešení nezaměstnanosti).

V tomto období však byla z hlediska soukromého podnikání v naší zemi situace značně složitá, neboť bylo potřeba zrevidovat a vytvořit kvalitní (nové) zákonné normy, které by upravovaly podmínky v této oblasti. Proto byl ve velmi krátké době zákonodárny orgány vytvořen (definován) a přijat legislativně-právní rámec, který vymezil vzájemná práva a povinnosti jednotlivým subjektům.

V současnosti se však bohužel často setkáváme u občanů s názorem, že je tento systém pro ně často málo srozumitelný, nepřehledný a příliš složitý. Tato skutečnost představuje

vedle osobního přístupu (pohodlnosti, neochoty změnit zažitý stereotyp) a obtížného způsobu získání finančních prostředků jeden z rozhodujících faktorů, který ovlivňuje rozhodnutí zda začít podnikat.

Realizace podnikatelské činnosti na venkově je oproti městu v určitých hlediscích komplikovanější. Hned na počátku klíčovou roli především sehrává výběr a správná volba vhodného odvětví a konkrétního oboru, kterému se bude dotyčný věnovat. Dalšími faktory, které ovšem nemůže opominout žádný podnikatel jsou pak např. finanční zdroje (jejich dostatek a možnost získání úvěru), dobře zpracovaný podnikatelský záměr, lokální (místní) podmínky, konkurence, zajištěnost odbytu produktů (výrobků, služeb), propagace firmy atd.

Príspevek chce prezentovat názory, postoje a skutečnosti zjištěné rozborem provedeného kvantitativního šetření mezi malými podnikateli v jižních Čechách. Snaží se přiblížit důležité aspekty, které se vztahují k problematice soukromého podnikání na českém venkově. Dále se také pokouší o charakteristiku typického představitele samostatného podnikatele v daném regionu.

Key words

entrepreneur, entrepreneur with employees, entrepreneur without employees, employees, small private business in rural areas

Klíčová slova

podnikatel, podnikatel se zaměstnanci, podnikatel bez zaměstnanců, zaměstnanci, malé podnikání na venkově

Úvod

V 90. letech a zejména na jejich počátku ve vazbě na transformaci české ekonomiky došlo k velkému rozvoji podnikání, vzniku nových forem podnikatelských činností a subjektů. Touto změnou prošla u nás většina státních podniků. Kromě změny názvu v mnohých případech došlo i k podstatné reorganizaci jejich struktury. Podnikat tak začaly nejen firmy (podniky, společnosti), ale i jednotlivci (fyzické osoby). U fyzických osob byla podnětem pro tak závažné a často nelehké životní rozhodnutí jednak např. ztráta zaměstnání, minimální možnost najít práci v regionu (např. po mateřské dovolené), ale i v pozitivním pohledu snadná legalizace činnosti do té doby vykonávané „na černo“ při zaměstnání (melouchaření).

S ohledem na novou hospodářsko-politickou situaci vznikla také v České republice nutnost nové zákonné úpravy oblastí podnikání. Celá problematika týkající se podnikání je značně rozsáhlá a složitá a proto je regulována hned několika právními normami. Mezi hlavní patří jednak Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů a dále Zákon č. 455/91 Sb. o živnostenském podnikání (živnostenský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

Obchodní zákoník pak podnikáním rozumí soustavnou činnost prováděnou samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku¹.

Již z historického utváření stylu života na českém venkově, přetrvávajícího z velké části v původní formě doposud, je zřejmé, že na venkově pokud se jedná o oblast podnikání převládají zejména velmi malé a malé podniky (firmy).

¹ Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů, § 2 Podnikání. V něm v odstavci 2 dále uvádí, že podnikatelem je podle tohoto zákona: a) osoba zapsaná v obchodním rejstříku, b) osoba, která podniká na základě živnostenského oprávnění, c) osoba, která podniká na základě jiného než živnostenského oprávnění podle zvláštních předpisů, d) fyzická osoba, která provozuje zemědělskou výrobu a je zapsána do evidence podle zvláštního předpisu.

Rozdílné názory existují na členění podniků dle velikosti, na podniky velmi malé (případně drobné), malé, střední a velké podniky². Názory na vymezení podniků jsou různé a často se mění. Snad menší těžkosti dělá vymezení malého podniku, který je chápán většinou ve svých obecných charakteristikách takto (Ing. Pavel Pešek, CSc., 1999):

- podnik, který má nezávislé vedení spojené s vlastnictvím podniku
- kapitál je vlastněn a o jeho použití rozhoduje jednotlivec nebo jen několik vlastníků
- převažuje zaměření podniku k lokálním trhům
- je zde jednoduchá a průhledná organizace a řízení.

Cíl a metody

Po roce 1989 vznikl nedostatek materiálů a dat ze sociologických šetření zaměřených na soudobý český venkov, tento fakt však bohužel doposud přetrvává. S ohledem na tuto skutečnost se Sociologická laboratoř v rámci České zemědělské univerzity v aktuálním výzkumu zaměřila na problematiku podnikání a podnikatelské aktivity na venkově.

Výzkum, který probíhal na podzim roku 2001 (říjen - pilotní část, listopad – vlastní šetření), byl realizován ve spolupráci se společností MEDIAN, s.r.o. Vstupní základnu pro výběr vzorku respondentů tvořil Registr ekonomických subjektů³. Na základě již získaných poznatků z dřívějších šetření o situaci na venkově bylo stanoveno jako filtr následující kritérium – musí se jednat o malého podnikatele do 9 zaměstnanců, v obci do 5 000 obyvatel v jižních Čechách. Vlastní kvantitativní šetření bylo provedeno formou interview (dotazník rozčleněný na 11 okruhů). Konečný soubor pro analýzu údajů a statistické zpracování tvořilo celkem 505 respondentů.

Výsledky a diskuse

Stručná charakteristika Jihočeského kraje⁴

Rozloha Jihočeského kraje je 10 055 km², což představuje 12,8 % rozlohy celé ČR. Ke konci roku 2001 měl téměř 630 tisíc obyvatel, to představuje hustotu 62,6 obyvatele na km², tedy nejméně ze všech krajů. Od 1. ledna 2001 se kraj sestává ze 7 okresů – České Budějovice, Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Písek, Prachatice, Strakonice a Tábor.

² Obtížnost vzniká při komparacích s jinými zeměmi, neboť například v porovnání podle počtu pracovníků jsou vykazovány značné rozdíly v metodologii a pojetích a také pojmový aparát je rozmanitý, někdy dokonce vágní. Převažující česká definice je poplatná statistickému pojetí, které považuje za malý podnik ten, jenž má méně než 25 zaměstnanců. Podnik do 500 zaměstnanců je středním podnikem a nad 500 zaměstnanců velkým podnikem. Vedle kvantitativního pohledu při vymezení velikostí podniků, se někdy používají i kvalitativní charakteristiky. Je to např. úloha vlastníka ve firmě. Zatímco mnohdy u malých firem bývá majitel totožný s manažerem resp. s řídicím pracovníkem, který často vykonává konkrétní profesi (manuální nebo tvůrčí), u středního podniku již tomu tak většinou není a u velkého podniku prakticky nikdy tato trojrole neexistuje.

³ RES – dle zpracování ČSÚ, říjen 2001

⁴ Tato část bylo vytvořena na základě podkladů ČSÚ a publikace Český venkov 2001, Instituce, Část II.

Tabulka č. 1: Podíl podnikatelských subjektů dle počtu zaměstnanců v Jihočeském kraji (2000)

Podnikat. subjekty dle počtu zaměstnanců	Jihočeský kraj celkem	Okresy						
		České Budějovice	Český Krumlov	Jindřichův Hradec	Písek	Prachatice	Strakonice	Tábor
Celkový počet podnikat. subjektů	122 996	38 562	11 355	15 733	13 594	10 747	13 178	19 827
Podnikat. subjekty do 24 zaměstnanců	121 476	38 076	11 223	15 537	13 439	10 619	12 999	19 583
Podnikat. subjekty s 25 až 249 zam.	1 398	440	122	178	149	122	167	220
Podnikat. subjekty s 250 a více zam.	122	46	10	18	6	6	12	24

Zdroj: ČSÚ

Vlastní výzkum

Charakteristika souboru

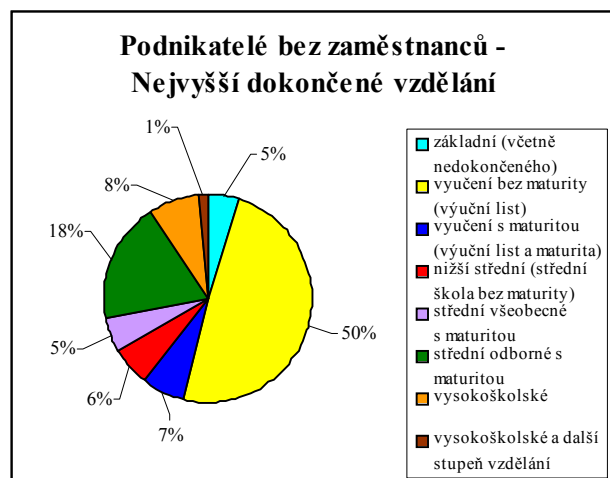
Z rozboru sledovaného vzorku dat vyplynulo, že jeho výraznou část, plných 62,0 % dotázaných tvořili podnikatelé bez zaměstnanců (314 respondentů). Podnikatelé se zaměstnanci byli zastoupeni 191 respondenty (to představuje 38,0 %)⁵.

Z hlediska zastoupení pohlaví u obou kategorií se pak zcela potvrdila jedna z úvodních hypotéz, kterou jsme předpokládali – tj., že ve výsledném souboru budou celkově převažovat podnikatelé – muži nad ženami - podnikatelkami. Jejich procentní zastoupení u obou kategorií překračovalo 70,0 %. Žen bylo 29,9 % v kategorii podnikatelů, kteří realizují činnost samostatně a 25,1 % těch, jež mají zaměstnance.

Analýza údajů dále ukázala, že v obou kategoriích se podnikatelské činnosti věnují především lidé starších generací (od 43 do 57 let) a lidé ve středním věku (od 28 do 42 let).

Vzdělanostní předpoklady a jejich rozložení dokládají následující grafy č. 1 a 2.

Graf č. 1

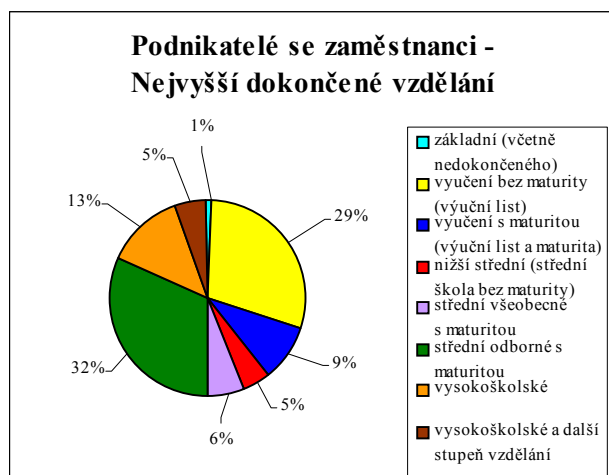

⁵Zkratky používané pro označení v dalším textu:

- Podnikatelé bez zaměstnanců – P bez Z
- Podnikatelé se zaměstnanci – P se Z

Zdroj: Vlastní výpočty

Graf č. 2

Zdroj: Vlastní výpočty

U P bez Z byli s ohledem na pohlaví shodně nejvíce zastoupeni vyučení bez maturity (s výučním listem), dále následovali respondenti se středním odborným vzděláním s maturitou a na třetím místě, co do četnosti byli vysokoškolsky vzdělaní. Téměř shodné členění vzdělanostní struktury bylo rozborem zjištěno i u P se Z (mezi muži převažovali ti, kteří vykazali středoškolské odborné vzdělání s maturitou a mezi ženami vyučené bez maturity).

Struktura podnikatelských subjektů

Převážná většina všech dotázaných se spolu s ostatními obyvateli České republiky po roce 1989 mnohdy nechala strhnout vidinou snadného a rychlého výdělku a využila nově otevřené možnosti, odešla ze svého zaměstnání a začala soukromě podnikat (většina zahájila své podnikání po „sametové“ revoluci na počátku 90. let).

Jestliže se podíváme hlouběji na charakteristiku podnikatelských subjektů, které byly v rámci šetření osloveny, je možné říci, že u malých podnikatelů na venkově jednoznačně a drtivě převažuje, jako forma podnikání fyzická osoba (v souhrnu za obě kategorie celkem 455 respondentů – 305 u P bez Z a 150 u P se Z). Právnícká osoba pak u samostatně podnikajících dotázaných byla zastoupena společností s r. o. a zahraniční právníckou osobou (celkem 2,8 %). U podnikatelů se zaměstnanci se mezi právníckými osobami ve struktuře právních forem podnikání také nejvíce vyskytovaly společnosti s r. o., dále družstva a veřejné obchodní společnosti a na posledním místě zahraniční právnícká osoba (21,3 %). Z uvedené analýzy je tedy zřejmé, že se potvrdila naše další hypotéza, která byla na počátku výzkumu stanovena – tj. z logiky věci jsme předpokládali, že u podnikatelů se zaměstnanci – větších firem bude více druhů právních forem u právníckých osob.

Uskutečňování podnikatelské činnosti jak u podnikatelů se zaměstnanci, tak i bez nich se vždy věnuje (pracuje ve firmě) samozřejmě dotázaný respondent a dále se na zajištění činností spojených s chodem firmy podílí nejčastěji jeho blízcí příbuzní – tedy manžel/manželka, jeho děti a další příbuzné osoby (např. snacha, zeť, strýc apod.).

Mezi osoby s charakterem zaměstnance, to je ty, kteří za svojí činnost dostávají plat patří u obou kategorií na prvním místě samotní respondenti. Podnikatelé, jenž nepodnikají sami na další pozice zaměstnanců ve firmě (podniku) přijímají především cizí, nepřibuzné osoby až následně pak vybírají zaměstnance mezi svými příbuznými (manžela/ku, děti, rodiče atd.).

P se Z z celé škály uvedených činností nejčastěji ve své lokalitě realizují prodej zboží v malém, a to stálý i příležitostný (20,4 %), dále opravy aut, strojů, údržbu a servis (11,5 %), na třetím místě se věnují produkci zemědělských výrobků (9,4 %).

Obdobné zaměření podnikatelských aktivit mají i P bez Z, kde se stejně jako v případě podnikatelů se zaměstnanci nejvíce respondentů provozuje prodej zboží v malém, a to stálý i příležitostný (15,0 %). Následuje produkce zemědělských výrobků (14,3 %) a v neposlední řadě dvě činnosti (10,5 %) - výroba řemeslných výrobků a opravy aut, strojů, údržba a servis.

Podnikatelé se zaměstnanci

Více než polovina dotázaných podnikatelů v této kategorii (50,3 %) neupřednostňuje při výběrových řízeních a obsazování pracovních pozic své rodinné příslušníky. Jako osvědčený postup při získávání nových pracovníků pak nejvíce používají nábor u svých známých, dále v okruhu rodiny a jako třetí v pořadí inzertní služby v tisku. Možnosti nabídky uchazečů o zaměstnání od místních úřadů práce využívají jen velmi málo.

Přes 66,0 % respondentů dále uvedlo, že jako zaměstnance volí především občany obce, kde bydlí a kde ve velké míře má také sídlo své firmy. Důvodem tohoto rozhodnutí je zejména osobní znalost místních lidí, pocit důvěry a také možnost udělat něco pro své spoluobčany (poskytnutí pracovních příležitostí).

Podnikatelé bez zaměstnanců

Drtivá většina (91,1 %) dotázaných v této kategorii již od počátku volila samostatné podnikání bez dalších zaměstnanců.

Jen nepatrný počet – 23 podnikatelů z celkem 314 dříve, v minulosti mělo pracovníky. To, že své zaměstnance nakonec propustili a věnují se činnosti pouze sami nejčastěji odůvodňují vysokými finančními (mzdovými) náklady, dále jejich nedostatečnou pracovní morálkou a konstatováním, že práci, které se věnují zvládnou sami. Velká část podnikatelů bez zaměstnanců (82,8 % z 314 respondentů) nemá zájem ani v budoucnu tento stav měnit. V případě, že by se někdy rozhodli zaměstnat mimo svojí osobu i další pracovníky hledali by je především v okruhu svých známých a rodiny. Inzertní služby a pomoc úřadu práci by využili jen minimálně. Na otázku, zda by zaměstnávali spoluobčany ze své obce 33 respondentů ze 49 uvedlo kladnou odpověď. Výhodou oproti ostatním uchazečům o práci by byla znalost místního prostředí - blízký kontakt se svými spoluobčany – znají je, mají k nim důvěru a také by se snažili poskytnout v místě bydliště další pracovní příležitosti.

Závěry

Podnikání a především malé podnikání je nesporně pro mnohé obyvatele venkova, s ohledem na vývoj nezaměstnanosti a počet pracovních míst v daném regionu, jedinou možností jak v místě bydliště, nebo v jeho blízkosti najít pracovní uplatnění.

Doposud získané poznatky a informace z provedeného výzkumu dokládají, že skladba podnikatelských subjektů a jejich členění ve venkovských oblastech Jihočeského kraje je ve značné míře ovlivněno jednak potřebami místních obyvatel, hospodářsko-ekonomickými podmínkami daného regionu a dále v neposlední řadě i historií a tradicí.

Zaměření podnikatelských aktivit a realizace podnikatelských záměrů je tak z velké části, kromě dostatečného množství finančních prostředků a jejich zhodnocování závislé na kvalitním provedení vstupní analýzy lokálních podmínek – jednotlivých příležitostí a ohrožení.

Na základě údajů uvedených v příspěvku můžeme říci, že typickým představitelem podnikatele ve zkoumané lokalitě je malý podnikatel, který svoji činnost provozuje samostatně, tedy bez dalších pracovníků - zaměstnanců. Tento způsob tak zcela naplňuje jeho

představu o vlastním podnikání a ani v následujících letech nechce měnit své postavení a přijímat žádné další pracovníky. Jestliže by však tato situace nastala, pak by především nové zaměstnance hledal ve svém nejbližším okolí (rodina, známí) a dále mezi občany obce, kde bydlí a podniká.

Literatura

- Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů a Zákon č. 455/91 Sb. o živnostenském podnikání (živnostenský zákon) ve znění pozdějších předpisů
- Prof. PhDr. Ing. Věra Majerová, CSc. a kol.: Český venkov 2001, InSTITUTE, Část II. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, ve vydavatelství CREDIT Praha, 2001
- Ing. Pavel Pešek, CSc.: Podpora podnikání při revitalizaci regionů. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Edice: Acta Universitatis Purkynianae, 1999.